

Adiblar ijodini o‘rganishda epistolyar namunalardan foydalanish usullari

Saodat Irkinovna Kambarova,

Alisher Navoiy nomidagi ToshDO‘TAU dotsenti, ped. fan. fals. dok. (PhD)

Tel raqami: + 99895 180 24 73

E-mail: saodat7373@mail.ru

Annotatsiya. Maqolada epistolyar janrning yozuvchi ijodi bilan birga shaxsiyatini o‘rganishdagi ahamiyati haqida so‘z yuritiladi. Xususan, maktubshunoslik yozuvchi yuzma-yuz aytmagan, aytmagan fikrlarning berilishi bilan maxsus o‘rganishga loyiq janr namunasidir.

Kalit so‘zlar. Xat, maktub, yozishma, ijod, yozuvchi, ijodkor, shaxsiyat.

Ayrim asarlari yuzasidan shunchaki fikr yuritish orqali biror yozuvchi ma’naviy olamiga yetarlicha baho berib bo‘lmaydi. Shu nuqtayi nazardan olganda, ijodkor xarakteri, dunyoqarashi va hayotiy maslagi yaratgan asarlaridagina emas, balki zamondoshlari, yaqin insonlariga yo‘llagan xatlarga chuqurroq nazar tashlash orqali yanada oydinlashadi.

Uzluksiz adabiy ta’lim jarayonida maktublardan foydalanish muhim o‘rin tutadi. Xususan, umumiy o‘rta ta’lim maktablari 5–9-sinf adabiyot darslarida G‘afur G‘ulom, Abdulla Qahhor, Mirtemir, Said Ahmad, Saida Zunnunova, O‘tkir Hoshimov va boshqa adiblar ijodini o‘rganishda ularning o‘zaro yozishmalaridan foydalanish o‘quvchilarda iliq taassurot qoldiradi. Aslida qadimdan ijod ahli orasida epistolyar janrga murojaat – noma yozish an’anasi mavjud bo‘lgan. Noma o‘zbek mumtoz adabiyotida alohida janr sifatida shakllangan bo‘lib, bu so‘z forschadan tarjima qilinganida “xat”, “maktub” ma’nolarini anglatadi.

Manbalardan Abdurahmon Jomiy va Alisher Navoiy kabi buyuk shoirlar o‘rtasidagi do‘stona rishtalarni olijanob maqsadlarga yo‘g‘rilgan yozishmalar yanada mustahkamlagani yaxshi ayon. Zero, “Xamsatul-mutahayyirin” asarining ikkinchi maqoloti mutafakkirlarning mamlakat obodligi, yurt osoyishtaligi yo‘lidagi

ezgu g'oyalari tarannum etilgan bitiklardan tashkil topganligi bilan ahamiyatga molik. Barcha davrlarda dunyo xalqlarini qiziqtirib kelgan epistolyar namunalar ma'lum darajada jamiyat manfaatlarini ifodalashi hamda muayyan soha taraqqiyotiga xizmat qilishi bilan ham o'ziga xos xususiyatlarga ega. Shu o'rinda rus klassiklari A.S.Pushkin, A.P.Chexov, I.S.Turgenov, F.M.Dostoyevskiylar maktubshunoslik maktablari boshqa xalqlar adabiyotida bu soha rivojiga sezilarli ta'sir ko'rsatganligini qayd etish zarur. Xususan, Sobit Muqonovning A.Tolstoy, A.Fadeev, K.Fedin, N.Tixonov, V.Shklovskiy, L.Sobolev, V.Rojdestvenskiy I.Erenburg, I.Shuxov, N.Fozilov, J.Kopeev, Sh.Xudoyberdiyev kabi zamondoshlari bilan yozishmalari adib epistolyar merosi boy va rang-barangligidan dalolat beradi [3; 55-b.]. Ular qozoq adabiyotida yechimini kutayotgan dolzarb muammolar yoritilganligi va yozuvchining yaratilajak asarlariga xalqdan ma'lumot to'plash uslubi ekanligi bilan ajralib turadi.

Shaxsiy va ijtimoiy munosabatlarni ifodalashiga ko'ra xatlarni turlicha guruhlash mumkin. Mirtemir, Ibroyim Yusupov, Sobit Muqonov, Quvonchbek Malikovlar o'rtasidagi yozishmalarda tarjima san'ati masalalari qatori qalblari tutash qardosh xalq vakillari o'rtasidagi millatlararo hamjihatlik g'oyasi mujassamligini sezish qiyin emas. Bu turdagi xatlar adabiy, madaniy hamda siyosiy aloqalarni mustahkamlash vositasi sifatida tavsiflanadi.

XX asr o'zbek adabiyoti xazinasida yosh qalamkashlarni ijod sirlarini mukammal o'rganishga rag'batlantiruvchi mazmundagi maktublar salmoqli o'rin egallaydi. Endigina adabiy jarayonga kirib kelayotgan iqtidor egalariga G'afur G'ulom, Abdulla Qahhorday hassos so'z ustalari yozgan xatlar ularga kelgusida o'z uslublarini belgilab olishlari uchun mezon bo'lganligini ta'kidlash joiz. Shuningdek, yozishmalardan milliy adabiyot ravnaqi va istiqboli uchun qayg'urgan ustoz adiblarning odamiylik xususiyatlari ham o'quvchi tasavvurida jonlanadi.

Adabiy ta'limdan ko'zlangan maqsad – Barkamol shaxs tarbiyasini amalga oshirishda mashg'ulotlarni mavzuga oid kundalik, tundalik, maktub va esdaliklardan

foydalangan holda tashkil etish ijobiy samarasini beradi. Jumladan, o‘zbek adabiyoti bo‘stonida shaxsiy hayoti va ma‘naviy fazilatlari bilan bugungi kun o‘quvchisiga o‘rnak bo‘la oladigan adiblar ko‘pchilikni tashkil etadi. Jumladan, taniqli hikoyanavis, O‘zbekiston Qahramoni Said Ahmad shunday ijodkorlardan biridir. Kitobxonlarga yozuvchi ayni navqiron yigitlik chog‘ida ko‘plab o‘zbek ziyolilari qatori nohaq qatag‘onga uchrab, umrining besh yilini Qozog‘istonning Jezqozg‘on konlarida o‘tkazgani sir emas. Surgundalik yillari uning irodasi metinday toblandi, haqiqat hech qachon yengilmasligiga ishonchi ortdi. El-yurt manfaati, istiqloli uchun butun umri, kuch-g‘ayrati, qalb qo‘rini baxshida etgan insonlar nomi abadiyatga daxldordir.

Umumiy o‘rta ta‘lim maktablari Adabiyot fani o‘quv dasturida Said Ahmad umrbayoni va ijodi bilan tanishishga 6-, 8-sinflar uchun 2 soatdan vaqt ajratilgan [2; 81-b.]. Yozuvchi tarjimayi holi u mahbusligida rafiqasi Saida Zunnunovaga yozgan maktublar bilan uzviylikda o‘rganilsa shaxsiyatining muhim qirralari, yashagan davr muhiti, atrofidagi insonlar bilan munosabatlari haqida mustaqil fikr-mulohaza yuritilishga zamin yaratiladi. Buning uchun esa maktublarga bag‘ishlangan sinfdan tashqari darslar yoki fakultativlar tashkil etilishi maqsadga muvofiq. Kutilgan natijalarga erishishida dastlab loyiha tayyorlanishi, ta‘lim maqsadlari puxta rejalashtirilishi, metod va usullar to‘g‘ri tanlanishi hamda o‘rganilayotgan mavzu mazmun-mohiyatini ochishga qaratilgan topshiriqlar tizimi ishlab chiqilishi zarur.

Mustaqil izlanishlarni tashkil etishda vazifalar qanchalik aniq bo‘lsa, o‘quvchilar faoliyati shunchalik yengil kechadi. Mashg‘ulotga qadar o‘quvchilarga xatlarning mavzusi, tuzilishi, g‘oyasini o‘rganish; badiiy tasvir vositalarini topish; taassurotlarini bayon qilish; o‘tgan asr va mustaqillik davri adiblari ijodining farqli jihatlarini belgilash vazifalari topshiriladi. Manbalarni topishda esa internet saytlari, axborot-kutubxona fondidan foydalanishga doir tavsiyalar berilib, adabiyotlar ro‘yxati ilova qilinadi. Vaqti-vaqti bilan topshiriqlar ijrosi yakka yoki jamoa tarzida savol-javob, suhbat usullarida nazorat qilib turiladi.

Mashg'ulot maqsadi murakkab insoniy his-tuyg'ular yuzasidan mushohada yuritish va muayyan xulosalar chiqarishni taqozo etadi. Shu bois o'quvchilardan muallif ichki kechinmalari aks etgan jummalarga ijodiy yondashishlari talab etiladi. Binobarin, yozuvchi xarakter xususiyatlari, tafakkur doirasi nafaqat asarlarida, balki maktublardagi har bir so'zda o'zining teran ifodasini topgan. Yurakdan qog'ozlarga ko'chgan haroratli satrlar o'quvchilarning hayotga bo'lgan qarashlarini o'zgartirishi, qahramonning sermashaqqat, ammo havas qilishga arzigulik umr sahifalari esa ibrat bo'lishi, shubhasiz. Botiniy ehtiyojlari mahsuli bo'lgan yozishmalarda bu juftlikning bir-biriga samimiy muhabbatlari, maqsadi yo'lidagi kurashlari va e'tiqod qo'ygan jamiyat adolatsizligidan norozilik ohanglari sezilib turadi. Adib po'rtana misol tug'yon urayotgan hislarini g'oyatda nuqtadonlik bilan tasvirlab, "chinakam do'sti"ni yorug' kunlar kelishiga ishontiradi:

"... Yozgan xatingizda "hasratimni yozay desam, qalamga o't tushib qog'oz kuyib ketdi", debsiz. O'sha kuygan qalam bilan qog'ozning yolqini mening ham qalbimda alanga olib ketdi. Qalamni kuydirmang. Hijron o'tida toblansin, chiniqsin. Qalam qancha qora bo'lsa oppoq qog'oz betida jonli manzaralarni yanada jonliroq yaratadi. Mana shu qog'ozlarda tasvir etganimiz manzaralardan poyonoz qilib kelajakka bormog'imiz kerak. Ha, birga bormog'imiz kerak. Ruhan tusha ko'rmang. Kitob bilan qalam ulfatingiz bo'lsin.

Men xuddi shunday qilyapman ..." [1; 15-b.].

Muallif o'zligini yuzaga chiqarishi barobarida maktublar begona tuproqda yurt sog'inchidan o'rtangan inson qiyofasini yaqqol gavdalantiradi:

"... Radio Toshkentdan eshittiryapti. Tanish ovozlari, konsert va nihoyat torda "Cho'li Iroq". Butun vujudim bilan torning titroq sadolariga berilib ketdim, balki ko'zimdan yosh ham chiqqandir, sezmadim ..." [1; 15-b.].

Kun kelib orzular amalga oshdi. Adib oqlandi va ozodlikka chiqdi. Vatani va xalqi oldida yuzi yorug' bo'ldi. Bunga esa osonlikcha erishilgani yo'q, albatta... Demak, xatlar bu juftlik ma'naviyati ko'zgusi, armonlari ro'yobi hamda haqiqat

tantanasiga ilinj manbai bo'lganligini qayd etish mumkin.

Tahlildan kutilgan natijalarga erishishda savol-javoblar o'tkazish o'quvchilarda ijodkor shaxsiyatidagi evrishlar yuzasidan paydo bo'lgan fikr-mulohazalar bilan o'rtoqlashish imkonini beradi.

1. Oilasi boshiga tushgan baxtsizliklarda adibning faqat o'zini aybdor sanashini to'g'ri deb hisoblaysizmi?

2. Bayram arafasidagi "Qutlov" maktubida "... Kechardim ertangi qolgan umrimdan, Kechardim jonimdan, bo'lib minnatdor" satrlari ma'nosini izohlang.

3. Shoirning "Ajabbmas, bir kun kelib Baxt qo'nsa peshonamga" misralarini qanday tuyg'ular mahsuli deb bildingiz?

4. Xatlardan biridagi "Cho'g'ni qog'ozga o'rab bo'ladimi?" jumlasini ishlatilish sabablarini o'ylab ko'ring.

5. Ayol kishiga yolvorishni ojizlik va tubanlik deb bilishidan ijodkor tabiatidagi qaysi jihatlarni ilg'adingiz?

6. O'lis o'lka iqlimi, odamlari kayfiyati ham yozuvchi nazaridan chetda qolmaganligi nimadan dalolat beradi?

Xulosa qilganda, mustaqil va sog'lom tafakkurli, o'z maslagida sobit shaxs tarbiyasida epistolyar janr namunalari o'rganish ajdodlari xotirasiga hurmat hissini tarbiylayadi. Muallif dunyoqarashi, ma'naviyati va e'tiqodi xususida muayyan tasavvurlarni shakllantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Borlig'im, kelajagim, taqdirimni baham ko'rdim // Saodat. –T.: 2011. – № 5-6. – B. 15–16 b.

2. Umumiy o'rta ta'limning Davlat ta'lim standarti va o'quv dasturi. Ona tili. Adabiyot. O'zbek tili. (5–9-sinflar). –T.: 2017. – 135 b.

3. Qulbek Yergo'bek. Yozuvchi ijodxonasi. – Turkiston. Ahmad Yassaviy nomidagi Xalqaro qozoq-turk universiteti "Turon" bosmaxonasi, 2007. – 443 b.